

ELS FOLKLORISTES ESTRANGERS A LES ILLES BALEARS (SEGLES XIX I XX):

A LA RECERCA DE L'EXOTISME?*

Caterina Valriu Llinàs

Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears (GREIB)

Universitat de les Illes Balears

La coneixença de la breu biografia del filòleg alemany Hans Jacob Noeggerad (Berlín 1908 – Eivissa 1934) quan preparava una comunicació sobre les rondalles de les Pitiüses em va colpir i em va fer pensar que si jo fos novel·lista escriuria una novel·la sobre aquest personatge, que si fos directora de cinema voldria filmar una pel·lícula sobre la seva peripècia. Com que no sóc ni una cosa ni l'altra, aquests projectes quedaran —almenys per ara— en el calaix de les il·lusions. A l'hora de triar un tema per a les jornades que tenien com a objectiu treballar «La recerca folklòrica: persones i institucions» —una tria que coincidí en el temps amb la descoberta de Noeggerad i el seu entorn a Eivissa— vaig pensar de seguida en quines devien ser les motivacions que, a l'època dels anomenats feliços vint, portaren aquest jove estudiant a deixar la freda Alemanya i arribar fins a l'assolellada Eivissa, una illa aleshores encara verge de turisme i de progrés, i —per extensió— quines foren les motivacions i els objectius de tota una munió d'estrangers —homes i dones— que des del s. XIX fins als nostres dies han arribat a les illes Balears i Pitiüses no únicament per fer turisme i meravellar-se amb els paisatges espectaculars o fruit del seu clima, sinó que també han volgut conèixer més a fons la nostra gent, el patrimoni cultural que ens han llegat els avantpassats, les tradicions que s'han perpetuat en el temps i en definitiva tot allò que ens conforma com a poble i ens apropa o ens diferencia dels altres de la nostra àrea cultural.

Vaig concebre així la idea de realitzar una bases de dades sobre aquest tema i també una petita reflexió entorn d'aquest folkloristes. És una línia de recerca tot just encetada, de la qual en aquest article just en faré un tast. Més que desenvolupar un tema de manera acadèmica, voldria compartir amb el lector algunes observacions i reflexions.

1. *Criteris de selecció i recerca per a la base de dades*

A la base de dades «Folkloristes estrangers a les Illes Balears» incloem aquelles persones de nacionalitat no espanyola que entre els segles XIX i XX (1800-2000) feren un estudi de camp sobre algun aspecte cultural de les Balears de caràcter

* Aquest article s'emmarca en una línia de recerca sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació (projecte I + D. FFI 2009-08202/FILO). Vull agrair a Josep Massot i Muntaner i a Josiane Bru el seu ajut en la recollida de dades.

antropològic, etnogràfic o etnopoètic i publicaren algun text (article o llibre) per a donar a conèixer la seva recerca. Deixem fora de la base de dades els viatgers que publicaren llibres sobre les impressions del seu pas per les Illes, encara que es tracta de textos en els quals sovint hi podem trobar algunes informacions sobre els temes que ens ocupen, però generalment són observacions de caràcter esporàdic i subjectiu, nascudes de l'observació no sistemàtica i sovint influenciades per fets casuals o superficials. Aquest seria el cas de George Sand i el seu conegut llibre *Un hiver à Majorque* (1842).

Les dades que recollim en aquesta senzilla base són: nom de l'investigador i algunes dades biogràfiques de la seva relació amb les Illes (lloc i temps d'estada, activitats principals, etc.), obra publicada sobre les Illes, remissió a llibres o articles que tracten sobre el personatge o la seva recerca —sempre en la seva relació amb les Illes—, territori que estudiaren —illa, comarca, municipi—, entitat a la qual es vinculaven de manera professional —institut, universitat, centre de recerca, fundació, etc.—, àmbits o gèneres que treballaren —costums, literatura oral, etnografia, etc.—, breu resum del contingut de la seva recerca i anecdota-ri. Paral·lelament, també hem obert un arxiu de documentació gràfica de cada folklorista estudiat: fotografies del personatge i portades de les seves obres publicades relacionades amb les Illes. Hores d'ara, la base compta amb una vintena d'estudiosos catalogats encara que alguns no compleixen al cent per cent amb els criteris exposats, però per un motiu o l'altre considerem que —de moment almenys— hi han de ser.

2. Entre els segles XIX i XX: la descoberta «folklorica» de les Illes

És a principis del s. XIX quan es desvetlla a tota Europa l'interès pel patrimoni cultural popular de les diverses comunitats. Paral·lelament, el progressiu desenvolupament de les comunicacions, fa possible l'aparició dels viatges de plaer i descoberta. En aquest context s'insereixen la majoria de viatgers romàntics que, generalment des del nord, viatgen cap als territoris del sud a la recerca de cultures que els semblen exòtiques, d'un clima més amable, d'una forma de vida més senzilla i econòmica i, a vegades, també a la percaça de béns culturals materials o immaterials: restes arqueològiques, peces artístiques, formes de vida populars o «primitives». Alguns d'ells ho fan des d'un plantejament diletant, però altres donen una dimensió científica a la seva recerca, per la seva formació i, en algunes ocasions, per la seva vinculació a una institució cultural.

Aquest procés de descoberta, relació i estudi s'allarga en el temps gairebé fins als nostres dies, i podríem dir que les últimes baules d'aquesta cadena són hores d'ara els estudis que es basen en l'interès per les formes de segregació de la co-

munitat xueta en el teixit social mallorquí, una forma de segregació social que ha perviscut fins fa poques dècades. És aquest un tema que sembla seduir els historiadors estrangers a Mallorca, mentre que l'estudi de la relació entre nadius i hippies a l'Eivissa dels anys seixanta-setanta del s. xx és el tema més tractat pels que centren els seus estudis a les Pitiüses.

Una revisió de les dades cronològiques posa de manifest que el s. xix ens proporciona molts pocs investigadors que compleixin amb els criteris de selecció exposats anteriorment, encara que els pocs que hi ha són de gran vàlua. D'una banda, l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria (Florència 1847 – Brandais, Bohèmia 1915), autor d'una ingent obra de recerca sobre les Balears publicada a partir de 1869 en set volums i encara avui d'una vàlida extraordinària,¹ tant per la quantitat de materials recollits com per la qualitat de la seva recerca i l'acurada exposició dels resultats. De l'altra, Víctor Navarro (mitjan s. xix – primer terç del s. xx) no és un folklorista estranger, però hem considerat que l'havíem de tenir en compte en tant que ens aporta una visió externa i descriptiva de la cultura pitiüsa. Navarro va ser un registrador de la propietat d'origen valencià que s'establí a Eivissa per motius professionals i que el 1897 guanyà un premi en un concurs de dret consuetudinari amb un treball de recerca sobre el costumari eivissenc (*Costumbres en las Pithiusas*, 1901). Tant un autor com l'altre es troben a cavall entre els segles xix i xx.

Ja dins el s. xx la nòmina d'estudiosos es fa extensa i diversa. La podem esquematitzar així:

2.1 De 1923 a 1934

Els investigadors alemanys Hans Jacob Noeeggerath i Walter Spelbrink fan estudis de caràcter filològic a Eivissa. A Mallorca, la filòloga alemanya Mina Lohse-Barrelet (1896 – 1980) elabora una tesi doctoral sobre cançons i danses populars de l'illa. A Menorca, Frederic Carleton Chamberlin (1870 – ?) desenvolupa una recerca antropològica. El cicle del blat i el de l'oli a Mallorca és estudiat pel noruec Peter H. Rokseth (1891 – 1945).

2.2 De 1952 a 1970

En aquestes dues dècades trobem estudis bàsicament de caire etnopoètic: enregistrament de cançons a càrrec del nord-americà Alan Lómax (1915 – 2002) i

¹ Ens referim a l'obra etnogràfica de caràcter enciclopèdic publicada sota el títol genèric de *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (*Les Balears descrites en paraules i imatges*), Leipzig, Brockhaus, 1869-1884, 7 vols. (També es publicà una versió reduïda a 2 toms en castellà: *Las Baleares*, 1887).

del musicòleg espanyol García Matos (Cáceres 1912 – Madrid 1974),² publicació de rondalles i llegendes recollides a les Illes per Félix Karlinger (Alemanya, 1920),³ i pel francès Jorge Demerson i treballs etnogràfics, entre els que destaca l'estudi de diversos aspectes d'Eivissa realitzats per Raoul Hausmann (Àustria 1886 – 1971).

2.3 De 1971 a 2000

A les tres últimes dècades del s. xx destaquen les recerques de caràcter sociològic, amb una especial atenció al tema mallorquí dels xuetes, estudiat pel nord-americà Kenet Moore, la russa Angela Selke (?, Rússia – Florida 1993) i l'argentiní Juan F. Laub (Argentina 1928) i la seva dona Eva Laub. Un altre tema important d'estudi va ser l'impacte del turisme sobre la societat tradicional. En aquesta línia destaquen els estudis de la professora francesa Rossemberg (París 1947) a Eivissa i els de la nord-americana Jacqueline Lee Waldren a Mallorca.

3. *Gimnèsies i Pitiüses*

Sota la denominació genèrica de Balears hi ha quatre illes que presenten unes característiques ben diferenciades. Per això, l'arxipèlag no ha atret l'atenció dels folkloristes de manera uniforme. Així, són molt pocs els qui han fet un treball de caràcter conjunt i han estudiat les quatre illes, només l'Arxiduc Lluís Salvador es plantejà la seva recerca de manera global i Frederick Carleton Chamberlin, quan el 1927 publicà *The Balearics and their peoples*. La resta de recerques són treballs de caràcter puntual sobre Mallorca, sobre Menorca o de les Pitiüses, que sí solen ser vistes i analitzades com un tot únic amb petites especificitats.

En proporció a la seva extensió i al pes demogràfic en el conjunt balear, Eivissa és, de bon tros, l'illa que ha generat més interès entre els estudiosos estrangers, seguida de Mallorca i en canvi Menorca, tot i el seu passat francès i anglès, pràcticament no ha estat objecte d'estudi pels externs, encara que sí abundantment estudiada pels menorquins i mallorquins.

Eivissa i Formentera representen el paradigma de l'exotisme en el context del Mediterrani occidental i com a tals han atret totes les mirades. Les recerques dialectals i etnopoètiques dels filòlegs —especialment alemanys— en el període d'entreguerres, els estudis sobre les suposades singularitats psicològiques dels seus habitants per part d'investigadors que es dediquen a temes de psicologia social, la singularitat de la seva arquitectura popular, la música tradicional —especialment

² Atès que aquest autor és de nacionalitat espanyola no l'hem inclòs a la base de dades.

³ No tenim constància que Félix Karlinger fes cap mena de recerca de camp a Mallorca. Les rondalles que publicà havien estat recollides per Gabriel Llompart, estudiós de la religiositat popular i d'altres aspectes del folklore (vegeu la referència a l'annex a aquest article).

el cant redoblat i els instruments autòctons— i més modernament el procés de relació i canvi social i econòmic provocat per l'arribada d'estrangers i el que s'ha anomenat «immigració utòpica», que ha estat objecte d'estudi dels sociòlegs.

Mallorca també compta amb una nòmina considerable de folkloristes estrangers interessats per temes variats i que han treballat a les diverses comarques, fent feina de camp i també d'arxiu. Especialment s'han estudiat aspectes etnològics i etnopoètics, amb especial referència a la narrativa i el cançoner.

Uns i altres contactaren sovint amb els erudits locals, per centrar i reforçar la seva recerca i també per poder establir a través d'ells relacions amb informadors del país que fossin adients per a fer treball de camp. En aquest aspecte, cal destacar la tasca d'assessorament i d'enllaç duta a terme al llarg de dècades pel canonge eivissenc Isidor Macabich (Eivissa 1883 – Barcelona 1973), referent indiscutible de tots els estudis fets a Eivissa i Formentera. A Mallorca els intel·lectuals amb qui solien contactar els estrangers eren mossèn Antoni M. Alcover (Manacor 1862 – Palma 1932) —fins els anys trenta— i el menorquí Francesc de B. Moll (Ciutadella 1903 – Palma 1991), que fou l'intel·lectual de contacte des de la seva arribada a Mallorca (el 1921) i gairebé al llarg de tot el segle xx, especialment per a les recerques de caire filològic. Per informacions personals hem sabut, per exemple, de la col·laboració entre Alan Lomax i F. de B. Moll els primers anys cinquanta pel tema de la recopilació i transcripció de les cançons populars.⁴

4. *Llocs d'origen dels estudiosos*

Els llocs des d'on arriben els investigadors a les Illes són diversos, però evidentment tots corresponen als països que podem anomenar de cultura occidental. El grup més nombrós ve dels països centreeuropeus. Començant per l'Arxiduc Lluís Salvador, aristòcrata del desaparegut imperi austrohongarès, i seguint amb els alemanys Hans Jacob Noeggerart, Walter Spelbrink, Mina Lohse-Barrelet i l'austriac Raoul Hausmann abans de la Guerra Civil espanyola i —més modernament— Alarco von Perfall (Lima 1941) —de pare peruà i mare germànica, format acadèmicament a Alemanya— i el romanista alemany Michael Forster (Postdam 1937).

En segon lloc hi ha quatre nord-americans, només un dels quals vingué abans de la Guerra Civil. Ens referim a la folklorista d'ideologia feminista Elsie Clews Parsons, que vingué a Mallorca a la recerca de costums mallorquins que poguessin haver estat *exportats* al sud dels Estats Units pels missioners que evangelitzaren Califòrnia.⁵ Els estudiosos nord-americans s'han interessat per temes diversos.

⁴ Ens cal agrair la informació a Francesc de Borja Moll i Marquès.

⁵ Sobre aquest tema vegeu Jaume Sobreques i Callicó: *Els catalans en els orígens històrics de Califòrnia*, Barcelona, Columna, 1991.

En tercer lloc cal citar un grup divers que estaria format per l'hispanista francès Jorge Demerson i la sociòloga Danielle Rozenberg, amb estudis filològics i sociològics respectivament, i els britànics Frederick Chamberlin Carleton i Baruch Braustein (New Castle, 1906 – 1983), juntament amb la parella formada per Eva i Juan Laub, argentins però de formació vienesa.

En aquest aspecte ens crida molt l'atenció el poc interès, per no dir nul, dels folkloristes espanyols, que només s'han interessat per les illes quan han fet treballs de caràcter descriptiu sobre Espanya en conjunt. Aleshores les illes han comptat amb una petita parcel·la, especialment en temes de musicologia (García Matos). Víctor Navarro seria un cas a part.

5. *Temàtica estudiada*

Encara que ja hem apuntat alguns aspectes de la temàtica en les pàgines anteriors, podem dir que els temes estudiats, per ordre d'importància, són:

1. Antropologia (especialment costumari). En aquest apartat destaca la recerca sobre les formes de vida tradicional (feines agrícoles i formes d'organització social). Hi ha una especial atenció al costumari eivissenc sobretot vinculat al tema del festeig i el matrimoni a Eivissa i Formentera, el qual presenta unes característiques molt específiques, diferents a les d'altres indrets. Puntualment, també la cuina popular ha estat objecte de recopilació més o menys sistemàtica.
2. Un altre tema molt tractat és el dels xuetes a Mallorca, sobretot entre les dècades dels anys 60-70 del s. xx. Les relacions amb les altres cultures, i el fenomen hippie especialment, també ha estat estudiat abastament. És a dir, el xoc entre cultures, objecte d'anàlisi dels sociòlegs però amb estreta relació amb l'antropologia.
3. Etnografia: l'arquitectura popular (sobretot a Eivissa), les tècniques i estris de conreu tradicionals, etc.
4. Etnopoètica i musicologia. Especial atenció ha merescut el cançoner i la música popular en general, sense oblidar les danses i els instruments. També la narrativa popular (les rondalles i les llegendes) i la paremiologia han estat objecte d'estudi dels estrangers.

6. *A mode de conclusió*

A partir de les observacions i recerques realitzades, elaborarem unes conclusions de caràcter provisional, que s'haurien d'enriquir amb una posterior recerca més aprofundida i elaborada.

—Les Illes han significat al llarg dels dos últims segles un pol d'atracció pels investigadors europeus i nord-americans.

—Excepte la magna aportació de l'Arxiduc Lluís Salvador i el seu equip, el treball de recerca elaborats han estat gairebé sempre sobre temes puntuals i duts a terme per investigadors individuals.

—La difusió i recepció d'aquests treballs no ha estat gran, excepte el de l'Arxiduc i, en menor mesura, alguns llibres que tracten sobre la temàtica xueta. A vegades, la difusió s'ha fet a través de canals acadèmics (tesis doctorals, tesines, articles científics) i en altres ocasions han donat lloc a obres adreçades al públic en general (llibres sobre cuina, alguns dels treballs sobre els xuetes, sobre costums i arquitectura, etc.).

—La qualitat dels treballs resultants és molt variada. A vegades són obres d'alta qualitat, que constitueixen un referent en el seu camp, i en altres ocasions ens trobem amb obres plenes d'errades i sense gaire validesa, fruit —probablement— de la manca d'entesa entre l'investigador, l'objecte de la recerca i els mediadors que han intervingut en el treball.

—Per als illencs veure'ns des d'una altra perspectiva té un gran interès. En un territori com és el de les illes, amb tendència a l'etnocentrisme i amb dificultats seculars de relació amb l'exterior, la mirada de l'estranger resulta a vegades sorprenent i novedosa. Això no vol dir que aquests estudis hagin tingut una gran projecció en el públic en general, amb les excepcions ja esmentades, però sí que han deixat una petja important en la història del folklore balear i han contribuït a la valoració del nostre patrimoni no tan sols fora de les Balears, sinó també entre els mateixos mallorquins, menorquins i eivissencs que —en veure estudiats i valorats per gent de fora aspectes de la cultura pròpia sovint negligits o oblidats entre nosaltres— han pogut canviar i enriquir la seva perspectiva.

BIBLIOGRAFIA

FIOL I GUISCAFRÈ, J. M. (1990): *De Balearibus: assaig de bibliografia de llibres de viatges per les Balears i Pitiüses dels segles XVIII i XIX, amb notícia d'alguns llibres més antics*, Mallorca, Miquel Font.

— (1992): *Descobrint la Mediterrània. Viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses el segle XIX*, Mallorca, Miquel Font.

GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GROS, A. (1999): «Antropologia: una visió històrica», dins *Enciclopèdia de Menorca*, vol. 14.

RAMIS PUIG-GROS, A. (2002): *El folklore i l'etnografia a les Balears*, Palma, Documenta Balear.

- RIERA, C. (ed.) (2011): *La mirada forana: les Illes Balears vistes pels viatgers*, Barcelona, Ed. 62.
- SEGUÍ LLINÀS, M. (1992): *El descubrimiento de las islas olvidadas. La Baleares y Córcega vistas por los viajeros del s. XIX*, Palma, Alpha-3 Serveis Editorials.
- TRIAS MERCANT, S. (1992): *Una historia de la antropología balear*, Barcelona, Boixareu Universitaria.
- (2008): *L'antropologia cultural a les Balears (segles XIX i XX)*, Palma, Documenta Balear.

ANNEX

El present annex inclou les dades més rellevants de la base de dades «Folkloristes estrangers a les Balears» incorporades fins a l'abril de 2012. És una base de dades en procés d'elaboració i, per tant, incompleta. No obstant això, considerem que les dades que conté poden ser útils per als lectors interessats en el tema i per això l'hem inclosa parcialment com a complement a l'article que en sintetitza les informacions obtingudes.

1. Alarco von Perfall, Claudio (Lima 1941)

Dades biogràfiques: De mare alemanya i pare peruà. Des de 1962 viu a Alemanya on estudià psicologia i on ha estat professor de la Universitat de Colònia.

Obra publicada: *Sobre los matrimonios consanguíneos en Ibiza* (1976); *Cultura y personalidad en Ibiza* (Editora Nacional, 1981, amb pròleg de Joan Vilà Valentí); «Un experimento con el test de los siete cuadros en Ibiza» a la revista *Eivissa*, núm. 6 (1974); «Sobre los matrimonios consanguíneos» a la revista *Eivissa*, núm. 8 (1976).

Contingut: L'obra va ser la tesi doctoral de l'autor, presentada a la Universitat de Colònia, dirigida pel professor Eno Beuchelt (etnòleg i psicòleg). La tesi era una recerca que depenia de l'Institut de Psicologia de l'esmentada universitat, aleshores dirigit pel professor Udo Undeutsch. Inicialment l'objectiu era esbrinar si existia un «caràcter eivissenc» diferenciat, però arribà a la conclusió que no hi era psicològicament parlants, encara que se'n podia fer una descripció fenomenològica. És un estudi d'antropologia social i cultural. Atribueix la causa dels matrimonis consanguinis a la necessitat de mantenir els latifundis (?). Els valors sobre els que se sustentava la societat eivissenca s'han perdut amb els canvis socials: ruptura de relacions endogàmiques, abandonament del camp, desaparició de la família extensa, pèrdua de la funcionalitat de la casa, democratització de l'herència, etc.

Institució a la qual es vincula: Institut de Psicologia de la Universitat de Colònia.

Dates d'estada: 1971.

Territori estudiat: Eivissa.

Gènere estudiat: Costums.

Anecdolari: En la seva recerca l'ajudà Pep Negre, aleshores capellà de Sant Carles.

2. Braunstein, Baruch (New Castle 1906 – 1983, ?)

Obra publicada: *The chuetas of Majorca. Conversos and the Inquisition of Majorca* (1936, Universitat de Columbia), traduït al català el 1976 amb un pròleg de Josep Massot i Muntaner.

Contingut: El llibre va ser la seva tesi doctoral, dirigida pel professor Richard Gottheil. La seva obra estableix les categories antropològiques que defineixen l'ètnia xueta. Demostrà que els xuets vivien externament un fals cristianisme i internament i familiarment sentien i practicaven la religió jueva. Posà en relleu les repercussions econòmiques, l'actitud de la noblesa i del poble vers els xuets. No és una etnologia del tema xueta, sinó una documentada història de la Inquisició

a Mallorca, no obstant això, l'autor estableix alguns conceptes antropològics claus respecte del fenomen xueta.

Territori estudiat: Mallorca.

Dates d'estada: Entorn a 1930.

Gènere estudiat: Costums i religiositat (tema dels xuetes).

3. Clews Parsons, Elsie (1875 – 1941)

Dades biogràfiques: Filla d'un ric banquer nord-americà. D'ideologia feminista, es va casar amb un polític republicà que va ser congressista. Entorn a 1910 s'interessà per l'antropologia. Va visitar molts de països per a les seves recerques, especialment a Amèrica Llatina. Publicà molts de llibres sobre antropologia. *Pueblo Indian Religion* és la seva obra més coneguda. No tenim constància que publicués cap treball sobre la seva visita a Mallorca, tot i que devia tenir un interès especial per les illes, perquè publicà obres sobre les Illes del Mar, Cap Verd i les Antilles. L'estudiosa Gladys E. Reichard redacta la biografia de Clews i la publica en un número monogràfic dedicat a l'antropòloga, que també inclou la seva bibliografia.⁶

Remissió: s.n. «De ca nostra: Folklorista». *Llevant* 12, núm. 419 (20 de febrer 1928); s.n. «Noves», *Tresor dels Avis* 7, núm. 15 (març 1928): 120; s.n. «Noticiari. Els nostres visitants», *La Nostra Terra* 1, núm. 3 (març 1928): 116. Dóna notícia sobre la visita a Artà de la folklorista americana Elsie Clews Parsons.

Entitat a la qual es vincula: Editora associada del *Journal of American Folklore*.

Dates d'estada: 1928.

Contingut: El motiu de l'estada és una recerca sobre els costums que els missioners franciscans pogueren haver introduït a Nou Mèxic durant els segles xvi i xvii. Andreu Ramis indica que Clews buscava les arrels dels indis Pueblo.

4. Chamberlin, Frederick Carleton (1870 – ?)

Obra publicada: *The Balearics and their peoples* (1927).

Territori estudiat: Menorca.

Dates d'estada: ?

Gènere estudiat: General.

5. Dee Waldren, Jacqueline

Dades biogràfiques: D'origen nord-americà, viu a Deià (Mallorca) des dels anys seixanta. Es llicencià en Antropologia Social per la Universitat d'Oxford.

Obra publicada: *Insiders and outsiders. Paradise and reality in Mallorca* (1996) (versió en català, *Mallorquins, estrangers i forasters*, Moll).

Contingut: L'autora analitza l'impacte que ha tingut l'arribada d'estrangers i peninsulars («forasters») als pobles de Mallorca des del s. xix i com els tres col·lectius han evolucionat i s'han adaptat a les circumstàncies provocades per les migracions, les guerres, els canvis polítics i econòmics, el turisme, etc.

Entitat a la qual es vincula: Universitat d'Oxford. Directora del Centre d'investigació de Deià.

Dates d'estada: Resideix a Mallorca des de 1953.

⁶ Vegeu: *The Journal of American Folklore*, vol. 56, núm. 219, Elsie Clews Parsons Memorial Number (Jan.-Mar., 1943), p. 45-48. Published by: American Folklore Society Stable URL: <<http://www.jstor.org/stable/535914>>

Territori estudiat: Mallorca.

Gènere estudiat: Costums.

Anecdolari: Viuda de l'arqueòleg i activista cultural William Waldren. Ha dinamitzat la vida cultural de la Serra de Tramuntana, especialment de Deià i Sóller.

6. Demerson, Paula de (Pirineu francès)

Dades biogràfiques: Doctora en Filosofia i Lletres per la Sorbona. Estudiosa del període de la Il·lustració espanyola. Ha treballat en col·laboració amb el seu marit el professor Jorge Demerson.

Obra publicada: *Una parroquia ibicenca: San Mateo. Estudio sociológico* (1982); *Aspectos de la vida ibicenca en el s. XIX* (1983), altres llibres sobre Eivissa (veure Jorge Demerson).

Dates d'estada: Entorn a 1980.

Territori estudiat: Eivissa.

Gènere estudiat: Costums.

7. Demerson, Jorge (Bordeus)

Dades biogràfiques: Format a Bordeus i a París, doctor en Filosofia i Lletres. Empresonat a Espanya durant la segona Guerra Mundial. Militar retirat. Catedràtic de llengua espanyola a la Universitat de Lió. Conseller cultural de l'embaixada de França a Madrid. El 1955 conegué Mallorca i deu anys més tard les Pitiüses. Autor de nombrosos articles i d'una trentena de llibres, alguns en col·laboració amb la seva esposa Paula.

Obra publicada: *Las iglesias de Ibiza y Formentera* (1974); *Leyendas de Ibiza* (Doncel, Madrid 1976); *Sexo y matrimonio en Ibiza durante el reinado de Carlos III* (1993); articles sobre història d'Eivissa publicats a la revista *Eivissa* i al *Diario de Ibiza*.

Territori estudiat: Eivissa.

Dates d'estada: Entorn a 1965-80 aprox.

Gènere estudiat: Costumari i literatura oral (llegendari).

8. Duraffour, Antonin (Le Plantay 1879 – Ain 1956)

Dades biogràfiques: Romanista i dialectòleg francès. Professor de filologia francesa a la Universitat de Grenoble. Publicà diversos estudis sobre el provençal. El 1933 projectava editar una sèrie de rondalles de n'Alcover traduïdes al castellà, no hem pogut documentar si aquest projecte es dugué a terme.

Remissió: *Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, núm. 15 (1933).

9. Forster, Michael (Postdam 1937)

Dades biogràfiques: Romanista alemany vinculat a les Pitiüses des de 1957. Estudis de filologia i llengües romàniques a Munic —on aprengué català amb el lingüista Günter Haensch— i també a Tolosa i Tübinga. El 1968 publicà la seva tesi sobre cançons d'amor i festeig a les Pitiüses. Treballà en el Goethe Institut com a director de programació cultural a Madrid i Barcelona (1972-1986) i posteriorment a Bagdad i Damasc, fins el 1997.

Obra publicada: *Liebes und Hochzeitsgesänge der Pitiusen* (Hamburg, 1968).

Entitat a la qual es vincula: Goethe Institut.

Dates d'estada: 1957.

Gènere: Literatura oral (cançoner).

Anecdolari: En la recerca per a la seva tesi l'ajudaren Isidor Macabich i F. de B. Moll. A partir del 1960 fixà una segona residència a Formentera.

10. Giese, Wilhelm

Contingut: Va recollir elements d'etnoliteratura. Treballà qüestions relacionades amb les danses dels cavallets i les comparà amb danses basques. També féu reculls terminològics relacionats amb oficis artesans.

11. Hansburg-Lorena, Lluís Salvador (1847 – 1915)

Obra publicada: *Die Balearen* i altres.

Remissió: Existeixen nombrosos estudis biogràfics i bibliogràfics sobre l'Arxiduc Lluís Salvador i la seva obra.

Territori estudiat: Balears i Pitiüses.

Gènere estudiat: Etnografia i folklore.

12. Hausmann, Raoul (Àustria 1886 – 1971)

Obra publicada: *Recherches ethno-anthropologiques sur les Pityuses* (1938).

Contingut: La seva obra —que respon a un esquema antropològic definit— planteja el problema de l'endogàmia familiar dins el context general de la cultura agrària eivissenca. Estudia els rituals de festeig, la donació de l'emprendada, el porxo com a lloc de festeig, els matrimonis consanguinis, la festa de les comares i la figura del «familiar» o esperit familiar. Segons Trias Mercant (1992), els observadors forans interpreten el ritual del festeig com una forma de primitivisme, en canvi els eivissencs es limiten a la descripció dels fets.

Territori estudiat: Eivissa.

Dates d'estada: Entorn a 1930 aprox.

Gènere estudiat: Costumari i literatura oral.

13. Karlingen, Félix (Alemanya 1920 – ?)

Dades biogràfiques: Romanista. Professor de les universitats de Munich (1950-67) i de Salzburg (1967-1980). Autor d'estudis sobre dialectologia i literatura popular comparada de la Mediterrània i d'Amèrica Llatina.

Obra publicada: *Märchen aus Mallorca*, Düsseldorf i Colònia: Diederichs, 1968. *Einführung in die romanische Volksliteratur*, Teil I: Die romanische Volksprosa; Munich, Max Hueber, 1969.

Territori estudiat: Mallorca.

Dates d'estada: ?

Gènere estudiat: Literatura oral (rondallística).

14. Laub, Eva

Dades biogràfiques: Féu estudis complementaris d'Antropologia Social a la Universitat de Madrid. A Àfrica féu estudis sobre danses. Casada amb Juan Laub.

Obra publicada: Veure Juan F. Laub.

Territori estudiat: Mallorca (especialment Palma i Sa Pobla).

Dates d'estada: 1971-1973.

Gènere estudiat: Costums (tema dels xuetes).

Anecdolari: El matrimoni Laub entrà en contacte amb el periodista Gafim (Gabriel Fuster Mayans), amb el veterinari Pomar, probablement amb el periodista Miquel Segura i amb comerciants de la zona del Call, especialment argenters.

15. Laub, Juan F. (Argentina 1928 - ?)

Dades biogràfiques: Antropòleg i historiador. Es formà a Viena, treballà entre 1975 i 1986 per a l'ONU en diversos països africans. Entre 1971 i 1973 redactà la seva obra sobre els xuetes.

Obra publicada: *El mito triunfante. Estudio antropológico-social dels xuetas mallorquines* (Miquel Font, 1987).

Contingut: L'obra pretén entendre la marginació històrica dels xuetes des de la perspectiva de l'antropologia i es basa en fonts orals recollides primordialment a Palma i Sa Pobla. Detalla la trama social i etnològica de la qüestió xueta, tant pel que fa a la diferenciació social com en els matisos de clan. Dibuixen la panoràmica històrica del problema, l'etnocentrisme i la mitificació del tema. L'obra està signada per ell i Eva Laub, la seva dona.

Territori estudiat: Mallorca (Palma i Sa Pobla).

Dates d'estada: 1971-1973.

Gènere estudiat: Costums (tema dels xuetes).

16. Lohse-Barrelet, Mina (Alemanya 1896 – 1980)

Obra publicada: «Volkslieder und Volkstänze auf Mallorca» a la revista *Iberica* v (1926); M. Barrelet, *Mallorkinische Volkslieder und Tänze*, Tesis, Hamburgo, 1922.

Contingut: Redactà una tesi sobre cants i danses populars de Mallorca, llegida el 1922 a Hamburg. Recollí, transcriví i analitzà cançons populars mallorquines. Sobre aquest tema publicà també un article a la revista alemanya *Iberica* el 1926. Francesc de B. Moll traduí aquest article i el publicà el 1928 a *La Vanguardia Balear* (núm. 758 i 761).

Remissió: *La Vanguardia Balear* (setmanari), 1928 (núm. 758 i 761).

Dates d'estada: Dècada de 1920-30.

Territori estudiat: Mallorca (Felanitx, Mancor i Pollença).

Gènere estudiat: Cants i danses.

Anecdolari: Era deixeble del Dr. Bernat Schädel.

17. Lomax, Alan (1915 – 2002)

Obra publicada: *Selected Writings 1934-1997*, edició a cura de Ronald D. Cohen, Ed. Routledge, New York 2003 (1a edició: Hi-Fi / Stereo Review, iv / 4), maig 1960, p. 40-46; Columbia World Library of Folk and primitive Music (edició en Lps, reeditat en Cds per Rounder Records).

Remissió: Antoni Pizà (2006): *Alan Lomax. Mirades*, Lunwerg i Fundació Sa Nostra (edició trilingüe).

Territori estudiat: Balears i Pitiüses.

Entitat a la qual es vincula: Archive of American Folksong (Library of the Congress) / Columbia Records / BBC.

Dates d'estada: 1952.

Gènere estudiat: Etnomusicologia.

18. Mehdevi, Alexander⁷

Obra publicada: *Märchen aus Mallorca, nacherzählt von Alexander Mehdevi*, Frankfurt, 1974; *Bungling Pedro and other majorcan tales*. Retold by Alexander Mehdevi by Alexander Mehdevi and B&W illustrations, Hardcover, 1970.

⁷ Malgrat les poques dades que tenim sobre aquest autor i la seva obra, l'hem ressenyat a la base de dades per ser un cas clar i singular de plagi en el camp del folklore.

Remissió: Veure l'article «Quatre rondalles de Mallorca» de F. Karlinger & G. Llompart publicat a *Randa*, 6 (1979) i l'article titulat «Una bibliografia de les edicions i les traduccions de les rondalles de mossèn Alcover» a *Randa*, 38 (1996).

Contingut: Llibre amb quinze rondalles de Mallorca. Encara que l'autor indica que les rondalles les va recollir personalment de boca d'una dona molt vella i d'un pastor de nom Antoni Llompart Coll, la revisió dels textos publicats demostra que són una mala traducció de les versions d'Alcover.

Anecdolari: Francesc Moll indica que Mehdevi publicà aquestes rondalles traduïdes de les d'Alcover sense cap mena de permís dels propietaris dels drets (la família Moll).

19. Monlenaar, Toby

Dades biogràfiques: Periodista, fotògrafa i càmera reconeguda internacionalment. Nascuda i educada a Holanda, estudià a la Universitat de Zurich abans d'establir-se a Mallorca. Interessada en temes de natura i arts, ha publicat nombrosos llibres d'estudi acompanyats de fotografies. Autora d'una biografia de Manuel de Falla. Ha codirigit pel·lícules a França i Estats Units.

Obra publicada: *Sa Cuina: Cuina Tradicional Mallorquina: Les Millors Receptes de la gastronomia illenca i La seva Rica Història*, Ed. Zendrera Zariquiey, 2000; *Discovering the Art of Mallorcan Cookery*; *Die Kuche in Mallorca*, Moll, 2007.

Contingut: L'edició en anglès inclou receptes, remeis casolans, cançons i parèmies traduïdes a l'anglès. Pròleg de Valentí Puig.

Dates d'estada: Resideix a Mallorca.

Territori estudiat: Mallorca.

Gènere estudiat: Costums (cuina).

Anecdolari: Resideix a Deià i està casada amb un nord-americà. El llibre és el resultat de la recerca de l'autora sobre costums balears relatius a la cuina. Les receptes han estat experimentades per ella mateixa.

20. Moore, Kennet

Dades biogràfiques: Catedràtic i director del Departament d'Antropologia de la Universitat de Nòtre Dame. Ha realitzat estudis de caràcter antropològic sobre comunitats petites, com els indis nord-americans de Chicago i els xuetes de Mallorca. També ha estudiat el simbolisme a les ciutats del nord d'Àfrica i els desenvolupament urbà de les Canàries.

Obra publicada: *Los de la calle: un estudio sobre los chuetas* (1987), Siglo XXI.

Contingut: L'obra, de caràcter informatiu, és fruit de dos anys de recerques. Descriu la peripècia històrica del grup ètnic jueu a l'illa. Arriba a la conclusió que els canvis socials de les últimes dècades han conclòs amb el procés d'assimilació del grup, que s'ha integrat en el context social de l'illa, després de set segles de diferenciació.

Territori estudiat: Mallorca (especialment Palma).

Dates d'estada: Entorn a 1980.

Gènere estudiat: Costums i religiositat (tema dels xuetes).

21. Noeggerath, Hans Jacob (Berlín 1908 – Sant Antoni de Portmany, Eivissa 1934)

Dades biogràfiques: H. J. Noeggerath anà a Eivissa amb una carta de recomanació del professor Ernst Gamillscheg per a l'erudit eivissenc Isidor Macabich, amb l'objectiu de redactar una tesi sobre literatura oral evissenca. Publicà dues rondalles d'Eivissa a la revista alemanya *Atlantis* (1935), pòstumament es publicaren 14 rondalles seves a Mèxic (1948). Morí de tifus i fou en-

terrat a Sant Antoni.

Obra publicada: *Contes d'Eivissa*, amb pròleg de Josep Carner i il·lustracions de Joan Junyer, Club del Llibre Català, Mèxic, 1948.

Territori estudiat: Eivissa.

Dates d'estada: 1932-1934.

Gènere estudiat: Literatura oral.

Anecdolari: «S'instal·là a Sant Antoni de Portmany, i la que havia de ser una estada relativament curta s'allargà a causa de la situació política del seu país. Els pares de Noeggerath foren desterrats per Hitler i ell hagué de perllongar el seu sojorn a la nostra illa i no pogué acabar els seus estudis universitaris. S'arribà a adaptar tant a la vida eivissenca que vestia com un pagès, parlava perfectament la nostra llengua, i corria amunt i avall per tot Eivissa a la recerca de material per al seu treball d'investigació; el coneixien —i era ben apreciat— amb els noms d'en Jaume es pagès, es pagès alemany, o, simplement en Jaume» (Joan-Albert Ribas, «Rondalles eivissenques publicades a Mèxic», dins J. Roure Torent: *Contes d'Eivissa*, Mediterrània, 1997 (Edició facsímil de la de 1948)).

22. Rokseth, Peter Hjalmar (Frosta, Noruega 1891 – Oslo 1945)

Dades biogràfiques: Filòleg, doctorat en Filologia Romànica (1928) i professor a la Universitat de Cristiania (1929-1945). Vinculat a l'escola lingüística d'Hamburg «Wörter und Sachen». Realitzà investigacions dialectològiques i etnogràfiques a Mallorca, es centrà essencialment en l'estudi de la cultura dels cereals i de l'olivera.

Obra publicada: *Terminologie de la Culture des Céréales à Majorque*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1923).

Contingut: Estudi del procés de cultiu i de la transformació dels cereals. Descriu la vida tradicional de la Mallorca agrària de principis de segle, des de l'explicació exhaustiva de les tasques del camp fins a l'estructura social i organitzativa d'una possessió. Inclou les expressions populars i les seves variants, amb la corresponent transcripció fonètica. No arribà a publicar la seva recerca sobre l'olivera i l'elaboració de l'oli. *Remissió:* Andreu Ramis; Antoni Ginard (2003): «El filòleg noruec Peter Rokseth, Antoni M. Alcover i el *Diccionari Català-Valencià-Balear*», dins *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Territori estudiat: Mallorca.

Dates d'estada: Entorn a 1916-1930 aproximadament en diverses estades.

Gènere estudiat: Lèxic, etnografia i folklore.

Entitat a la qual es vincula: Universitat de Cristiania.

Anecdolari: A Mallorca els informadors l'anomenaven «Don Pedro». Contactes amb A. M. Alcover i F. de B. Moll. Alcover el posa com a exemple de l'interès dels estrangers per la llengua catalana (veure Puigros & Ginard, 2003).

23. Rosenberg, Danielle (París 1947)

Dades biogràfiques: Sociòloga, professora de la Universitat Paris x. Especialitzada en turisme internacional, migracions utòpiques i identitats minoritàries (entre les quals els xuetes), també en aspectes polítics contemporanis.

Obra publicada: *Endogàmia i problemes d'identificació a Eivissa: l'exemple de Sant Miquel* (1981); *Tourisme et utopie aux Balears* (París 1990), traduït al castellà sota el títol *Ibiza, una isla para otra vida* (Madrid, CIS, 1990); *La España contemporánea y la cuestión judía*.

Contingut: Analitza les actituds dels eivissencs envers els grups de forasters i estrangers, sobretot el rebuig als hippies. L'autora explica que la decadència de l'endogàmia a Eivissa és conseqüència de la relaxació de costums introduïda pel turisme. Va fer dos anys de treball de camp a Sant Miquel per a redactar la tesi *San Miguel, village ibicenco. Traditions culturelles et développement touristique* en la qual analitza l'impacte del turisme sobre la vida dels habitants de Sant Miquel a nivell econòmic, social i cultural. Entre 1976 i 1983 va fer treball de camp sobre el col·lectiu «immigrants utòpics» aquells que aportaven a les Pitiüses projectes culturals alternatius. Les seves recerques s'han publicat en nombrosos articles en revistes internacionals, especialment franceses.

Entitat a la qual es vincula: Centre National de la Recherche Scientifique (França).

Dates d'estada: 1964, des d'aleshores diverses estades llargues fins als anys vuitanta.

Anecdolari: Fragment d'una entrevista a l'autora:

—Habla en su libro de «emigrantes utópicos», que buscaban en la isla precisamente una vida diferente...

—Me interesaba mucho la presencia de estos dos grupos humanos en contacto. Por una parte, los ibicencos, que recibían por primera vez la *modernidad* a través del turismo. Por otra, aquella gente que venía aquí huyendo de la modernidad y que mitificaban Ibiza por ello. Estos intentaron una especie de *contrasociedad*, querían vivir de otra manera y creían que Ibiza era una posibilidad. Artistas, gente que huía de la guerra del Vietnam, jóvenes de todas partes, hippies... Han venido en diversas oleadas, pero con un mismo objetivo.

—Y cómo era la relación entre los ibicencos y estos emigrantes utópicos.

—Es un aspecto curioso que continúa. Se ha hablado de la tolerancia de los ibicencos y, ciertamente, a estos *utópicos* les hubiera costado mucho hacer lo mismo en otros lugares. En una isla como Córcega, por ejemplo, hubiera sido imposible. Llevaban una vida que a los ibicencos les parecía muy rara, pero no se metían en los asuntos de los demás. No sé si es tolerancia o indiferencia, pero, sea lo que sea, ha permitido este *carácter* un poco especial que siempre han tenido los grupos de extranjeros residentes en Ibiza y que es conocido en todo el mundo (*Diario de Ibiza*, 22/01/2011).

24. Selke, Angela (?, Russia – Florida, USA 1993)

Dades biogràfiques: Historiadora i escriptora. Corresponsal a Espanya durant la Guerra Civil. Es doctorà en literatura espanyola a la Universitat de Wisconsin. Casada amb un milicià que lluità a favor de la República Espanyola durant la Guerra Civil i que era un intel·lectual de prestigi. Va tenir una vida molt intensa, amb problemes polítics.

Obra publicada: *El Santo Oficio de la Inquisición* (1967), *Los xuetas y la Inquisición. Vida y muerte en el guetto de Mallorca* (1972, reeditada el 1980 amb el títol *Vida y muerte de los xuetas de Mallorca*).

Contingut: A partir de l'estudi de processos inquisitorials del s. XVII l'autora s'endinsa en la història de la vida privada i de les mentalitats dels xuets. Dóna al tema dels xuets una visió antropològica mitjançant l'anàlisi dels conceptes «malsín» o delator i renegat, messianisme, exili i gueto en relació al criptojudaisme.

25. Spelbrink, Walter (Alemanya)

Obra publicada: «Die Mittelmeerinseln Eivissa und Formentera. Eine kulturgeschichtliche und lexikographische Darstellung», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 24 (1936-1937).

Contingut: La seva recerca era per a l'elaboració de la tesi doctoral. S'interessà especialment pel

lèxic i la cultura material dels oficis i la vida tradicional. El treball és un bon exponent de l'escola lingüística «Wörter und Sachen», corrent positivista molt exigent en la descripció d'utensilis i processos, exacta i rica en la transcripció de termes i denominacions. Vingué pels contactes que mossèn Griera havia fet amb romanistes alemanys, un dels quals —el professor Fritz Krüger— era el director de tesi de W. Spelbrink.

Territori estudiat: Eivissa.

Dates d'estada: Entorn a 1930-36 aprox.

Gènere estudiat: Etnografia i folklore.